

na mojem srcu
in v moji duši
plapola
zelena zastava

po vseh pokrajinah
resničnih
imaginarnih
iz preteklosti
za prihodnost
sem zasadil
zeleno zastavo

po vseh obrazih
mojih dragih
v pristanih
moje ljubezni
iz mojih oken
iz mojih dlani
se vije
zelena zastava
zmage

upanje zvestoba pogum

Mirko
Zupančič

Portret generacije (2)

PESMI ŠTIRIH

*Vsak človek je zase svet,
čuden, svetl in lep
kot zvezda na nebu . . .*

(T. Pavček, Pesem o zvezdah)

Pavčkova *Pesem o zvezdah* je zadnja v zbirki *Pesmi štirih* (Kovič, Zlobec, Menart, Pavček), ki je izšla v aprilu leta 1953. Ta pesem bi bila možna tudi kot uvod v zbirko, saj dovolj jasno govori o doživetjih, ki so združila štiri pesnike. Pavčkova pesem pomeni odkrivanje človekovega (individualnega) dostojanstva, a hkrati se tudi zaveda, da človek ne more biti osamljen, da so mu za življenje potrebni ljudje: » . . . A včasih so daleč poti, / da roka v roko ne seže, / a včasih preblizu so si, / da z nohti lahko / srce kdo doseže . . .

Pesem o zvezdah je lepa pesem, je človeška pesem (vsi načelni prepiri o humanizmu me v zvezi z zbirko *Pesmi štirih* ne zanimajo), pomeni eno

od pesniških vrednot v zbirki. — Nov impulz celotne zbirke, pa pomen štirih pesnikov v tistem času, je bolj ali manj priznavalno odkrivala generacija, ki je s temi pesniki živela. Ko smo v krogu Besede prebirali pesmi téh pa še drugih pesnikov, se nam je zdelo to nekaj lepega. Krivično bi bilo, če bi iz te generacije iztrgali Minattija, Krakarja in še druge. Marsikdo od pesnikov, ki so posebej objavili svoje poezije, bi sodil v omenjeno zbirko. Možna bi bila zbirka šestih itn.

Vendar, Pesmi štirih so tu, zbirki je bila posvečena posebna javna pozornost. Ko danes ponovno berem naše takratno pisanje, poročila, kritike in analize, vidim, da je v vsem tem živela moč štirih pesnikov. Še več: živela je poezija skupnega nastopa. Začeli smo se pogovarjati o poeziji, tudi zelo naivno. Kaj je poezija, kakšna je poezija, kaj nam poezija pomeni itn. Ni šlo za kakšne posebne znanstvene razlage besed in pomenov, ki jih térja današnji čas, v mislih smo imeli samo pesem in pesnika. — Kako zelo stara romantika, bi lahko rekli! Kako se je svet že od leta 1953 do danes spremenil, tudi pri nas smo spoznali computerje in druge izume. To pa kakopak vpliva tudi na notranji položaj pesnika. Ne moremo vedeti, kako se bo v bodoče pisalo pesnikom. Ali bo ta čarovnija še živela, se bo zgodilo kaj drugega, tretjega? Za tisti čas pa lahko zapišem, da je bil čas posebne pesniške romantike in veselja do poezije. Pesmi štirih niso pokazale še neslučenih možnosti v slovenski poeziji. V tem smislu namreč, da bi polomile že znan pesniški svet in začele (kot da nič ne vejo) vse spet znova. Štirje pesniki so obnovili veliko novega — recimo: pesnikovo navzočnost v času in družbi — a spet niso mogli in hoteli prekriti sorodstva s svojimi predniki na Slovenskem. So se pa znova uprli od zunaj predpisanim normam (kako krompir pridelava se najboljše itn.) in so bralcem preprosto ponudili intimni svet svoje ustvarjalnosti.

To pa je že bil dogodek!

Marsikje so bili štirje pesniki blizu slovenski moderni (torej tudi romantiki), a vse to se danes kaže kot naraven potek pesniških dogodkov, kot pritisk močne tradicije in nujnost razvoja. Pesniki so se navezali na vrednost v izročilu, a so hkrati živeli svojo osebno situacijo, pesniški prostor so širili naprej. Povsem razvidno je, da je slovensko pesništvo po izidu zbirke *Pesmi štirih* doživelo močan razmah. (Spričo takšne misli moram poudariti: gre tu za določen pesniški krog, ki ne more zanikati drugačne poezije in drugačnih pesnikov!) Tudi avtorji zbirke so kasneje dopolnjevali svoj pesniški spektrum. Če nam nekatere pesmi štirih pesnikov danes zvenijo nekoliko staromodno, ne smemo prezreti *avtentičnosti*, celo pesniške nuje, ki je narekovala celotno zbirko. Mislim, da je bila duhovna klima za nastanek *enotne* zbirke zelo zrela. Dobro se spominjam pogovorov med študenti v seminarju. Marsikdo je takrat pisal pesmi. Tega kakopak ne bi bilo potrebno posebej omenjati — pesnjenje je v mladosti nujnost — če ne bi bila motivika »seminarskih« pesmi, pa celotno vzdušje, zelo blizu štirim pesnikom. Razlika je kakopak jasna: ene je narava obdarila z močjo oblikovanja, pri drugih je pesništvo ostalo samo želja. Hočem samo povedati in pokazati, da pesmi štirih niso zrasle kot samotno drevo. Iz svojih takratnih zapiskov bom citiral samo nekaj verzov nekega »pesnika« (imena kakopak ne morem zapisati, se bo že sam spoznal):

Molče sva šla.
Jesen in dež. Megla.
Le tu pa tam
samoten človek prek poljan . . .

Menart piše na primer: Mrak. Sivina. Gole veje. / Zgrbljen starček sred poti . . . —

Pesništvo se ni godilo samo v seminarju, pesništvo je bilo tudi v potepanjih po Rožniku. Občudovali smo kar naprej sanjavega in v žita (ki jih nismo videli) zazrtega Toneta Pavčka. Takšen občutek za sanjarsko družčino je najbrž narekoval tudi besede, ki jih je Pavček napisal na začetku svojih pesmi: »... Vem le to, da je vsak človek nekje pesnik. Pesnik po svoje, čeprav malokdo poje . . .« — Menart nam je nekoč natančno povedal, kako doživi ritem (bodoče) pesmi. In tako naprej.

Pesmi štirih so bile v ozračju časa. Pesniki so nekako morali povedati tudi svoje teoretične (bolje: pesniške) nazore o poeziji. Odgovarjali so na vprašanje, kaj je poezija. Kovič: »... Lahko se je zamisliti, toda težje je odgovoriti in nemogoče je povedati.« — Zlobec: »... Do poslednje skrivnosti poezije ne bom prodril nikoli, ker ne bom nikoli doumel poslednje tajne ljubezni.« — Menart: »... Zato je pesem pogostoma le približno tisto, kar je hotel povedati pesnik, in je pretežno le vzgib za sprostitev in usmerjanje bralčevega notranjega življenja. In to je tista magična moč, ki oživlja pravo poezijo, da ne more zastareti.« — Pavček: »Iskal sem odgovor: kaj je poezija? — in ga nisem našel . . .«

Omenil sem že publicistično pozornost, ki jo je bila deležna zbirka. Janko Kos, ki je bil leta 1953 (skupaj s Cirilom Zlobcem) še urednik Besede, je že takrat avtoritativno posegal v pojave književnosti. Tako je bilo skoraj nujno, da je napisal obsežno študijo o štirih pesnikih. Temeljne misli, ki jih vsebuje študija, so še zmeraj žive. Spričo Kosove analize, spričo vseh drugih kritik in poročil, pa tudi zavoljo skoraj dvajsetletne časovne razdalje, danes ni več potrebno ugotavljati, kaj je te pesnike ločevalo in kako so nihali v svoji trenutni kvaliteti. Danes je morda zanimivo vprašanje: kaj jih je združilo v enotno vizijo in skupno izpoved?

Besedovci smo imeli takrat za sabo že nekaj zapisanih dvomov o pomenu in namenu našega delovanja. Kakopak so nas kritike in dvomi v naše početje begali. O marsičem smo razmišljali. Pesmi štirih pa so (kot nekakšna pesniška sinteza) vnesle v ta nemir pravo čvrstino, nekaj *združujočega*. Postavile so svet, ki se ga ne da odstraniti. Skušali smo celo bolj ali manj kritično pisati o njih (kritika je zmeraj moderna), v resnici pa so nam zlezli pod kožo. Pomenili so izpoved generacije. Le zakaj? Razmišljanja štirih pesnikov o poeziji beremo danes z nekoliko prizanesljivim, a tudi nostalgичnim smehljajem. Bile pa so te »definicije« v soglasju s njihovo poezijo. Kakšna želja, da bi pesništvo dobilo spet veljavo, priznanje in avtonomijo! Mislili so na Ketteja, Murna, Župančiča itn. Spet so se zarisale stare kavarne, gostilnice, podstrešne sobe in romantično boemstvo.

Kovič pesni:

Izpijva!
Vseeno je, kaj bo jutri —
dan ali noč.

Izpijva,
vseeno je, kaj boš rekla —
da ali ne.

(Zdravica)

Zlobec pesni:

Vse mine! Pet študentskih let
preživel sem v tej luknji zaprašeni,
in zdaj mi je, ko da se nekaj trga v meni,
in skoraj, skoraj ne bi hotel v svet.

(Študentovsko slovo od podstrešja)

Kult poeta (poezije) je nujen. Pesnik mora pisati o sebi. V tej zvezi beremo pesem Cirila Zlobca z naslovom *Poet*, potem pesmi Janeza Menarta *Je vous ai vue*, (po svoje) *Poetska*, pa Toneta Pavčka *Pesem* itn. Tu in drugje ne gre toliko za posamezne motive, ampak za celotno obnašanje pesnika (subjekta, osebnosti) do sveta, ki ga srečuje. Pesnik namreč meri daljo in nebesno stran, on je tisti, ki določa koordinate sveta, on je *jaz* sveta. A takšno merjenje je navsezadnje prastara pravica poezije, torej ni samo »romantično«. Pri štirih pesnikih gre še za druge povezujoče in značilne stvari. Zelo so slovenski, ni naključje, da jih ljudje še danes radi beró in recitirajo. Za razbór štirih pesnikov, predvsem pa za potrditev o nujnosti njihovega skupnega nastopa, so zelo ilustrativni že naslovi posameznih pesmi, ki so kakopak tudi v soglasju z vsebino teh pesmi. Kovič piše *Belo pravljico*, *Sentimentalno pravljico*. Zlobec piše *Žalostno pravljico*, Pavček *Konec pravljice o rožah*. (Tudi Gregor Strniša je v Mozaikih, leta 1959, objavil *Večerno pravljico*. A ta že pomeni odkrivanje groze v človeku, ni več resignacija in domotožje za izgubljenimi ideali.) Ob nostalgicnih pravljicah se motivni krog štirih pesnikov širi, se diferencira, a spet z zelo jasno notranjo sorodnostjo. Zlobcu se odkrije pesem, ki jo imenuje *Sam sebi*, Menart da svoji pesmi naslov *Jaz*.

Jazu mora slediti ljubezen, ker jo pesnik potrebuje, pa bi jo rad tudi razdal. Ta ljubezen je morala nujno in najprej (vseeno je, kako so pesmi razporejene) odkriti najbližje. Tako je nastal, lahko rečem, skupni cikel. Kovič: *Materi*, *Uspavanka za hčerko*, *Pogreb otroka*. — Zlobec: *Ob sinkovi ljubezni*, *Ženi*, *Očetu*. — Pavček: *Očetu* itn. Ljubezen je odkrila in spesnila tako rekoč svoj začetek. Naslednja stopnja je erotika, so tako imenovane ljubezenske pesmi. Ljubezenska motiva zavzema kar obsežne strani v zbirki. Naslovi pesmi niso več tako podobni ali enaki, vsebina pesmi pa vsebuje skupno hrepenenje po lepem in idealnem. Kovič zapiše pesmi: *Majska romanca*, *Ljubim te*, *Ljubezenska* itn. — Zlobec: *Neznanki*, *Srečanje*, *Ženi* itn. — Menart: *Stance*, *Je vous ai vue*, *Tristan in Izolda*. — Pavček: *Deklica v modrem*, *Kite*, *Tvoja voščila* itn. — Ton teh pesmi je povečini romantično ironično grenak. Fant — pesnik nekako ne more doumeti, da dekle, ki ni pesnica, ne pade takoj v objem poezije — pesnika. Ob tem pa živi še lermontovska zavest lastne krivde v odnosu do ženske, pa še opazovalna, a zelo lirična majska romanca.

Potem so tu še vse pesmi, ki na prvi pogled (po naslovu) ne morejo predstavljati kaj skupnega, a le živijo v notranjem soglasju. Žalost, bolečina, svetobolje, razklanost med idealom in stvarnostjo itn. Vse to živi v zbirki.

Celo Menartova novatorska in jedka ironija ne živi zunaj celotne zbirke. V svetobolju in romantiki štirih pesnikov pa ni epigonstva. Zrastli so iz svoje zavzetosti in prepričanja, da pesnik (pesem) lahko reši svet. Takšna misel je danes smešna, kar uporabimo to besedo, je pa hkrati tudi vse. Svet, ki se mu je poezija odpirala, se je kazal tej poeziji kot sovražen, ali vsaj tuj. Pesniki pa spet niso mogli ostati sami, zato so odkrili namesto »velikega sveta« »mali svet«: svet intimnosti in drobnih, za grob pogled neopaznih človeških dragocenosti. Ob že omenjeni Pavčkovi pesmi (Pesem o zvezdah) je za ta problem zelo značilna tudi Kovičeva *Ljubezenska*:

Na svetu je mnogo dobrih ljudi
in mnogo velikih otrok
in toliko malih, neznatnih stvari
in toliko dobrih rok.

Dobre roke se odkrivajo tudi Zlobcu v pesmi, ki ji da naslov *Dekliška*:
... In zvezdnata noč / je dobre roke / nad mano sklenila / in sanj natrosila /
v to ubogo srce ... — Menart zapiše v *Baladi o radiu* tudi doživetje:
... in tam ... par ptičkov se tišči / in nekaj lepega si pravi. — Iz te situacije
pa raste tista pesniška izpoved, ki je prav v osnovi celotne zbirke. Če je
dal Pavček intonacijo za humanistični zven zbirke s *Pesmijo o zvezdah*, so
Kovič s svojo *Resignacijo*, Menart z *Izgubljenim dečkom*, Zlobec s *Po-
mladno pesmijo* in spet Pavček s *Pustno pesmijo*, kljub vsem jasnim in
znanim individualnim razlikam, ustvarili med seboj tesno povezane pesnitve:

Kovič: ... Zdaj sem kot mrtvo
ugaslo ognjišče,
srce več k srcu
poti si ne išče.

Menart: ... In stal sem tam kot izgubljeni deček
in zrl mesarici pod roké
in slutil: ko raznesejo srce,
ostanek pade komu za nameček.

Zlobec: ... In kapljice drobne, srebrni kristali,
na umazani šipi
za hip zatrepečejo
v soncu večernem: utripi
pozabljenih src.

Pavček: ... da vsepovsod le pustna šema
se srcu roga, krohota,
in več kot vse lepote cena
njen smeh velja.

Besedico srce odkrivamo v vseh citiranih (pa tudi drugih) pesmih, srce je pa hkrati tudi simbol, je SRCE poezije. Pesniki so ponudili svetu srce in s srcem reagirajo na obnašanje sveta. Ob neprimernih pojavih niso intelektualno analitični itn., preprosto jih boli srce. In smo spet pri ljubezni. Skoz prizmo (pesnikovega) srca dobi tudi ljubezen-erotika še posebne

nianse. V *Olimpiji* zapoje Pavček: ... In vsakomur, ki ji srce / razkrije, s pesmijo prikima, / samo tega nikomur ne pove, / da sčca nima. — Ljubezni je samo stvar srca in poezije. Torej: kdor ljubi, mora »imeti« srce, srce pa je pogoj za poezijo. V zelo obsežno območje ljubezni sodi tudi erotika. Če zvezde v tem pogledu pesnikom niso najbolj naklonjene, se srce brani s tožbo, trpkostjo in tudi — ironijo. Na področju obrambe s pomočjo ironije je zelo močan Janez Menart (Nekoč boš nevesta, Je vous ai vue... itn.), ki je že zelo zgodaj izdelal svoj »menartovski« pesniški slog in ga znal spojiti z močjo osebnega doživetja.

Neminljivo navzočnost srca, melanholijo in privrženost idealom — vse to nekako obvezuje štiri pesnike tudi za naprej — je izpovedal Menart v *Stancah*. Za zaključek citirajmo odlomek:

Vendâr nikoli ne premine,
nikdâr mi v blatu ne konča
simbol dobrote in miline,
mladostni ideal srca:
nikoli gloriole svete
ne izgubi droban obraz,
ki bom ga nosil skoz zamete
strasti, kot mati svoje dete,
dokler mi ne poteče čas.

Dvajset let bo minilo od izida *Pesmi štirih*. Pričujoči zapis je torej v bližini jubilejnega leta. Po vseh teh letih pa se nam zbirka ne kaže samo kot dokument časa. Tudi ne samo kot pojav, ki je ponovno afirmiral osebno in intimno izpovednost pesnikovo in sprožil tudi nove in drugačne poezije. Zbirka še danes izžareva svojevrstno pesniško moč, ni preživeta — to pa je že veliko. Prav zanimivo bi bilo, če bi štirje pesniki po dvajsetih letih spet objavili skupno zbirko. Enotno so rastle, danes bi bilo lepo videti njihov svet v enotni knjigi. Razlike in sorodnosti!

Janko
Kos

Znanost in literatura (V)

Pojem o literaturi

Vprašanje, ki se je v tej razpravi že dodobra razkrilo kot bistveno, je vsekakor vprašanje o tem, kako pravzaprav literarna veda spoznava literarna dela, kaj je tisto, kar odkriva v njih, in seveda, s kakšnimi sredstvi se takšno spoznavanje realizira in verificira. Pri tem je vseskozi stala v ospredju literarna veda, saj se je bilo potrebno čimbolj natančno ukvarjati z njenim bistvom, cilji in nalogami; ob strani je ostal sam pojem literature. Toda literarna veda je seveda veda o literaturi, njeno bistvo ne more postati do kraja jasno, če se ne pojasni s primerno natančnostjo, kaj ji pravzaprav pomeni pojem literatura, s katerim označuje in